

Het Grote Participatiedebat

Onderzoekspresentatie Ciska Hoet

“Fuck participatie.” nadat Minister Gatz de subsidiecijfers eind juni bekend had gemaakt, schreeuwden ze bij PlatformK in die bewoording hun teleurstelling uit op de sociale media. Het mag dan wel de felste uitspraak zijn die ik gehoord heb, Inge Lattré was niet de enige die ontevreden was over hoe er de voorbije subsidieronde is omgegaan met de functie participatie binnen het nieuwe schottenloze decreet. Zo liet bijvoorbeeld Patrick De Groote van de Zomer van Antwerpen optekenen dat ze erg participatief te werk gaan, maar dat het ministerie daar blijkbaar anders over dacht. Daarnaast vertelde Paul Craenen van Musica ons dat er veel begripsverwarring is rond de term participatie en lieten onder meer Marc Verstappen van Villanella en Veerle Kerckhoven van Bronks ons weten dat het hen niet duidelijk is waar volgens het ministerie en de commissies het verschil zit tussen participatie en publiekswerking.

Reden genoeg dus voor een stevig onderzoek. Eind april kregen de 77 organisaties die op participatie hadden ingediend een mail van Wouter met de vraag of ik – naar aanleiding van al die onduidelijkheid - hun dossier mocht analyseren op vlak van participatie. De stortvloed aan mails vol vragen en verontwaardiging die we daarop terugkregen, bevestigde ons in het feit dat we een relevante vraag hadden gesteld. Uiteindelijk haptten 62 organisaties toe, enkele andere wilden enkel mondelinge toelichting geven.

En toen ben ik aan de slag gegaan. 62 dossiers, alle bijbehorende adviezen, pre-adviezen, relevante beleidsteksten en een twintigtal interviews later, lag de vloer bij mij thuis zo vol met fiches, aantekeningen en schema's vol pijlen, codes en afkortingen, dat de woorden 'fuck participatie' stilaan voor mij ook niet zonder betekenis waren. Wat één artikel moest worden, werden er vier en in juli publiceerden we dit dossier online (slide).

Beleid

Ik ben eerst gaan kijken naar de beleidsteksten. Zoals An zonet al zei, kunnen die voor een stuk al verklaren waarom er zoveel onduidelijkheid bestaat. Laten we ze er eens bijnemen.

Het Kunstendecreet (slide) geeft op het eerste gezicht een brede invulling aan participatie. Ik dacht vooral 'oeps' bij het zinsdeel over het confronteren met kunst. Want volgens mij doe je dat in se al vanaf het moment dat er mensen naar je werk komen kijken.

Wie nagaat wat de criteria (in het decreet zijn om aan de kwaliteitsvoorwaarden te voldoen, komt gelukkig al bij een wat nauwere definitie uit. Daar is er sprake van 'participatieve concepten en methodieken', 'procesbegeleiding' en 'betrokkenheid van de deelnemers'. De beoordelingscriteria die online staan (slide), stellen het nog scherper. Er moet namelijk begeleiding voorzien worden door 'een of meerdere professionele kunstenaars' en 'actieve participatie' van de deelnemers staat centraal. Al volgt daar dan weer een zin op waar je alle kanten mee op kan. Door die 'mogelijk' tussen haakjes te zetten en een 'bijvoorbeeld' in te lassen blijft het alleszins nogal flou.

En dan was er ook nog de 'memorie van toelichting' bij het decreet (slide). Die onderstreept dat participatie gaat om 'het toegankelijk maken en het actief betrekken van diverse publieken'. Je leest er niet alleen dat 'de betrokkenheid van de doelgroep en de procesmatige benadering even belangrijk zijn als het artistieke resultaat', maar ook wordt

het verschil tussen participatie en publiekswerking toegelicht. En wie nog meer informatie wou, kon terecht bij de Visienota van minister Gatz (slide). Daarin vermeldt hij onder meer – even ademhalen - het ontwikkelen van intercultureel talent, het verhogen van de culturele geletterdheid van het publiek, co-creatie, empowerment van kansengroepen, projecten in het kader van stadsontwikkeling en een divers personeelsbeleid.

Het mag duidelijk zijn dat deze definitie helderder had gekund.

Maar helemaal onbegrijpelijk is dat onduidelijke karakter niet. De definitie van Gatz is schatplichtig aan Bert Anciaux' invulling van participatie. De toenmalige cultuurminister stond er enerzijds op dat er een breed publiek de zaal werd ingelokt. Anderzijds wilde hij de prille sociaalartistieke sector ondersteunen die co-creatieve methodieken gebruikte om kansengroepen actief te betrekken. Het is precies die tweedeling, die An zonet ook benoemde als instrumentele versus fundamentele participatie, die voortdurend speelt tegen de achtergrond van dit debat. Alleen wordt dat nergens benoemd, en dat zorgt voor verwarring.

Dossiers

Dat wat betreft de definitie van de overheid, over naar de dossiers. Voor ik daarmee begin wil ik nog even meegeven dat ik hier vandaag langer stil zal staan bij de problemen dan bij de vele *good practices* die ik eigenlijk liefst in lyrische bewoordingen had willen toelichten. Die focus op wat er misliep, heeft met de beperkte tijd te maken, maar ook met het feit dat een aantal organisaties met prikkelende participatieve plannen die zometeen zelf voor jullie uit de doeken zullen doen. Het langer stilstaan bij het slechte in plaats van het goede nieuws, kan bovendien als uitgangspunt dienen voor de discussietafels straks.

Dankzij het nieuwe schottenloze decreet, zaten we plots met een ietwat spannende situatie, omdat de vroegere kunsteducatieve en sociaalartistieke organisaties in één poule terechtkwamen met 'reguliere' organisaties die ook inzetten op participatie.

Het nieuw ontstane veld zou je als volgt kunnen opdelen (slide)

- 1) organisaties met hoofdfunctie participatie:**
 - a. participatie als enige functie
 - b. hoofdfunctie participatie + één nevenfunctie
- 2) organisaties met nevenfunctie participatie:**
 - a. hoofdfunctie + participatie als nevenfunctie
 - b. meerdere functies, waaronder participatie

In categorie 1 vind je hoofdzakelijk de vroegere sociaal-artistieke en kunsteducatieve werkingen terug. In categorie 2 zitten dan weer hoofdzakelijk de vroegere 'reguliere' organisaties. Wie de dossiers blind leest, kan beide categorieën er vrij makkelijk uitpikken. Hoewel er zowel bij 1 als bij 2 uiteraard meer en minder geslaagde participatieve plannen beschreven werden, is het zo dat de jarenlange participatieve ervaring uit de eerste categorie zijn vruchten afwerpt en heeft geleid tot heel wat doorwrochte en prikkelende dossiers.

Bestaat er dan een kloof tussen 1 en 2? Nee hoor, er lopen heel wat rode draden door het héle nieuwe participatielandschap. Wel blijkt het daarbij vooral om eenrichtingsverkeer te gaan. Het zijn namelijk vooral de methodieken uit het vroegere sociaalartistieke en kunsteducatieve veld die ingang gevonden hebben bij de meer traditionele artistieke werkingen. Zo is de term co-creatie enorm populair. Om een greep te doen uit het aanbod: zowel deSingel, Kaai, Met-X, Campo, LOD, Ultima Vez, De Veerman, Musica en bij' De Vieze Gasten bedienen zich ervan. Andere tekenen aan de wand zijn het feit dat de term 'publiek' steeds vaker plaats ruimt voor 'deelnemer' of zelfs 'muzikant' of 'kunstenaar'. Ook gaan zowel categorie 1 als 2 partnerschappen aan met niet-artistieke organisaties - dan denk ik bijvoorbeeld aan het onderwijs of de zorgsector.

Laat ons wat langer stilstaan bij categorie 2. Binnen die categorie vind je op vlak van de dossiers ruwweg drie groepen terug. Ten eerste zijn er de huizen en organisaties die zich als een vis in het participatieve water voelen. Zij dienden doorgaans succesvolle dossiers in waarin participatie niet los staat van de rest van hun werking, en waarin ze vanuit hun eigen identiteit als kunstencentrum, stadstheater of producerend gezelschap hebben nagedacht over wat ze op participatief vlak kunnen betekenen.

Ten tweede zijn er de organisaties die weliswaar minder doorleefde plannen hebben afgeleverd, maar wel blijk geven van oprecht engagement en veel goesting om iets te maken van participatie. De ene gaat daarbij al wat verder dan de ander, maar ik heb heel wat dossiers gelezen die minstens in de kiem veelbelovend zijn.

En dan is er een derde categorie, die van de minder geslaagde dossiers. Opvallend genoeg, heb ik die vooral teruggevonden bij de grote structuren.

Voor alle duidelijkheid: enkele grote structuren scoorden wél goed op vlak van participatie, beter dan een aantal kleinere structuren in die categorie, net zoals er minder geslaagde dossiers zitten in categorie 1. Maar het gaat me hier nu om de grote lijnen, en dan moet ik toch wel concluderen dat de grote structuren globaal genomen achterop hinken op vlak van participatie.

Groot vs klein

Wat bedoel ik precies met achterop hinken?

Van de zeven grote instellingen zijn er drie die niet ingingen op onze vraag om hun dossier te delen, dus mijn bevindingen zijn wat hen betreft maar partieel. Maar de dossiers die ik wel las, geven vaak een eerder ouderwetse invulling aan participatie. Dat wil zeggen dat ze de eigen programmatie als uitgangspunt nemen en terugvallen op rondleidingen achter de schermen, voor- en nagesprekken, toonmomenten tijdens repetitieprocessen en enkele gratis activiteiten. Ik weet niet hoe u erover denkt, maar in mijn tijd heette dat gewoon 'publiekswerking'.

Nu wil ik het uiteraard niet op flessen trekken. Natuurlijk las ik ook bij hen passages rond co-creatie of over eigenaarschap van de deelnemer, alleen wordt precies dat segment heel vaak uitbesteed aan externe partners, en blijft participatie vaak een soort van randgebeuren. Ook een duidelijke motivatie om aan participatie te doen, ontbreekt vaak. Misschien omdat ze als enigen verplicht waren om op alle vijf de functies in te zetten?

Dat zou kunnen, alleen waren er naast de Grote Instellingen, ook andere grotere structuren die weinig visionaire plannen afleverden. Op basis van hun dossiers blijkt dat meerdere grote structuren de neiging hebben om participatie te zien als een artistieke bijkomstigheid, een

verplicht nummer naast het artistieke project. Echo's daarvan blijken uit het gemor dat ik *off the record* heb mogen horen van organisaties uit categorie 1, die hun partnerschap met een grotere structuur regelmatig als een soort gebruiksrelatie aanvoelen. Ze lijken dan ingezet te worden om de functie participatie af te dekken, zonder dat hun methodieken doordringen tot de centrale werking.

Wat moeten we nu doen met zo'n vaststelling? Uiteraard hoeft niet elke organisatie uit te blinken op vlak van participatie. En zoals sommige mensen uit grotere structuren me toevertrouwden, is het ook niet nodig dat ze het warm water uitvinden en kan het zelfs slim zijn om ervoor te kiezen om de zorgvuldig opgebouwde know how uit categorie 1 beter te laten renderen via partnerschappen.

Maar als je ziet hoe de subsidies verdeeld zijn, dan moet je je toch afvragen of er niets scheef zit. Gatz ziet de kunstinstellingen als vuurtorens voor het hele veld, en subsidieerden hen bijgevolg ook beter dan de rest. Maar op vlak van participatie zijn ze absoluut niet klaar voor zo'n vuurtorenfunctie. De dynamiek en de visionaire plannen komen in dezen vaker van onder- dan van bovenuit. Dat positief geëvalueerde organisaties gemiddeld 30% van hun adviesbedrag afgeroomd zagen om onder meer een aantal grotere structuren te bevoordelen, smaakt binnen dat licht toch een beetje zuur.

Commissies

Oké, op een drafje naar het commissiewerk. Eerst het goede nieuws: zowel op basis van de degelijk onderbouwde adviezen die ik las, als op basis van de gesprekken die ik had, kan ik allen maar besluiten dat er door de band genomen hard en integer werk is afgeleverd door de commissieleden.

Maar dat mag niet verbergen dat er binnen die commissies een gebrek was aan expertise op vlak van participatie. Kandidaat-commissieleden kunnen zelf hun expertises aanduiden. Tijdens het eigenlijke commissiewerk moesten sommigen vervolgens vaststellen dat geregeld gaan kijken naar sociaal-artistieke voorstellingen je nog geen expert maakt van participatieve processen. Ook was het onmogelijk om zicht te krijgen op het veld waarover ze oordeelden. Met als gevolg dat men geen rekening kon houden met de lokale betekenis of de specifieke doelgroep van sommige organisaties.

Bovendien was er een gebrek aan onderling overleg. Afhankelijk van de functies die ze aanvinkten, kwamen organisaties bij verschillende commissies terecht. En die wilden al wel eens op verschillende manieren over participatie oordelen, afhankelijk van hoe strikt of flexibel ze omsprongen met de teksten, definities en criteria die ik daarstraks vermeldde. Dat leverde soms toch rare kronkels op en verschillende scores voor wat in se vrij vergelijkbare projecten waren.

Extra lastig was dat het format waarbinnen de dossiers moesten worden ingediend soms een wel erg strak keurslijf vormde. Wie enkel participatie aanvinkte, kreeg nauwelijks de kans om zijn artistieke verhaal toe te lichten. Maar wie er bijvoorbeeld voor koos om ook 'productie' aan te vinken, keek aan tegen weer heel andere criteria. Hoewel het schottenloos decreet bedoeld is om meer flexibiliteit en mengvormen toe te laten, zie je dus dat heel wat dossierschrijvers zwaar getwijfeld hebben aan welke functies ze al dan niet zouden aanvinken en dat er vaak ook strategisch gekozen werd ipv vanuit het idee dat een

bepaalde functie een plaats heeft binnen de werking. Tot een wisselwerking tussen de functies nodigde het format alvast niet uit.

De cijfers

Wat leverde die hele beoordelingsronde nu op? Heel wat vroegere sociaal-artistieke organisaties waren op voorhand bang dat ze door het wegvallen van de schotten hun felbevochten plekje in het veld zouden moeten afstaan aan grotere werkingen met meer man- en slagkracht. Maar die schrik blijkt op het eerste zicht onterecht. Misschien is zelfs het omgekeerde het geval. Heel wat reguliere structuren die indienden op participatie, kregen van de commissies te horen dat hun methodieken niet co-creatief genoeg zijn, dat er geen nazorg is of dat de projecten te weinig duurzaam zijn of niet worden doorgetrokken naar het hart van de organisatie. Allemaal eigenschappen dus van sociaal-artistieke en kunsteducatieve methodieken. Het nieuwe decreet heeft met andere woorden een opwaardering van deze praktijken tot gevolg.

Veel organisaties uit groep 1 zullen nu wel denken: *show us the money*. Want hoewel globaal genomen de functie participatie niet slecht uit de hele beoordelingsronde komt, heeft vooral onze groep 2 er middelen bij gekregen, terwijl groep 1a er zelfs met 270.000 euro op achteruit gaat. Dat heeft vooral te maken met het wegvallen van Jeugd en Muziek, maar het bevestigt toch een duidelijke tendens: participatie is vooral een stijger door het half miljoen extra voor de reguliere werkingen die indienden op meerdere functies, niet zozeer door een blijk van appreciatie voor de groep die van participatie zijn hoofdopdracht maakt. Die krijgt niets bij.

Zoals Demos ook al vaststelde, is het grootste slachtoffer van deze subsidieronde bovendien de kunstenaar met een beperking of een psychische kwetsbaarheid. Drie van de vier organisaties die hierop inzetten, worden eruit gekegeld. Wat is daar de reden voor? Daar moeten we een beetje naar gissen. In elk geval scoorden ze maar matig bij de commissies. Ligt de reden daarvoor bij het feit dat deze kleintjes het dossierjargon te weinig onder de knie hebben, of waren het de commissies die over onvoldoende expertise beschikten? En misschien speelt ook het gebrek aan een lobbymachine hier een cynische rol. Feit is dat deze kunstpraktijk af te rekenen heeft met een gebrek aan symbolisch kapitaal. Vast staat dat de allerkwetsbaarsten het hebben moeten afleggen tegen degenen met meer middelen en betere connecties.

Conclusie

Voor ik afrond nog snel een paar conclusies en suggesties die mss ook kunnen dienen als discussiemateriaal voor zometeen.

De kracht van de functie participatie schuilt volgens mij niet alleen in het feit dat de kunsten midden in de wereld staan en emanciperend te werk gaan, maar ook in de nieuwe verhalen, kaders en vormen waarmee al die diverse deelnemers het veld kunnen besmetten. Dat betekent dat we ons onder meer via participatie kunnen verheugen op een frisse, zich vernieuwende sector die zich laat uitdagen door andere artistieke ideeën en normen. Het is dan ook veelbelovend om zoveel aanstekelijke dossiers rond participatie te zien opduiken en te merken hoe er zich een nieuw participatielandschap aan het ontwikkelen is.

Alleen is de vraag hoe we dat landschap verder tot bloei kunnen brengen. Want wat ook duidelijk is, is dat het een nog erg kwetsbaar is.

Participatieve processen zijn immers arbeidsintensief, traag en leveren niet altijd direct meetbare resultaten op. Binnen het huidige maatschappelijke klimaat zijn ze daarmee een vogel voor de kat. Zeker de organisaties die op participatief vlak weliswaar ambitieus waren, maar nog in de kinderschoenen staan, dreigen na deze teleurstellende subsidieronde precies te moeten snoeien in hun participatieve plannen.

Daarnaast mag ook de spanning tussen de groten en de kleintjes zorgelijk genoemd worden. Een aantal weinig visionaire grote spelers kregen geen incentive om het volgende keer beter te doen, terwijl niemand van de beste scorenden het budget wist binnen te rijven waarvan de commissie oordeelde dat ze het nodig hadden om hun plannen uit te kunnen voeren. Dat leidt in het slechtste geval tot consolidatie in plaats van innovatie. Even zorgelijk is de polarisering die dreigt te ontstaan. Een grote instelling waarvan het intussen een publiek geheim is dat het er al jaren scheef zit, kreeg een mooie budgetverhoging, terwijl kleintjes met een voldoende moeten afvloeien. De Vlaamse regering zorgt voor je het weet voor bitterheid in plaats van voor de broodnodige solidariteit en synergiën. Begrijp me niet verkeerd: ik ben niet *tegen* grote structuren. Maar wellicht hebben die grote structuren er zelf belang bij om na te denken over partnerschappen die toelaten om zorgvuldig opgebouwde participatieve know how te laten doorsijpelen in hun werkingen aangezien ze op participatief vlak nog een leertraject af te leggen hebben.

Tenslotte mag het duidelijk zijn dat er nood is aan een betere definitie. Het zou al een mooi begin zijn mochten organisaties in hun dossier kunnen aanduiden waar ze zich bevinden op het continuüm tussen instrumentele en fundamentele participatie dat An zojuist benoemde. Wenselijk is ook dat de definitie voldoende rekbaar is om alle waardevolle participatieve projecten te honoreren. Want zinvolle participatie is ook een contextueel gegeven. Hoe mager het ook mag klinken, soms zorg je als organisatie al voor krachtige participatie door louter je repetitieruimte ter beschikking te stellen van jong talent uit de buurt. Evengoed kunnen blits ogende co-creatieve processen ongewild uitmonden in een paternalistisch geheel, waarbij gearriveerde middenklassers aan divers geweld uitleggen hoe 'echte' kunst er uitziet.

Ik zou gerust nog even kunnen doorgaan met het formuleren van bedenkingen en voorstellen. Maar het is vandaag vooral aan jullie om mee na te denken, jullie te laten inspireren en zelf ideeën te lanceren. Hoe we dat concreet willen aanpakken, zal Wouter toelichten.